

Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi

Volume: 42, Summer-2019, p. 14-34

ISSN: 1308-6200 DOI Number: 10.17498/kdeniz.533812

Research Article

Received: February 28, 2019

Accepted: March 25, 2019

This article was checked by iThenticate

I. DÜNYA SAVAŞI'NDA RUSYA'NIN ZONGULDAK'A YÖNELİK SALDIRILARI (1914-1915)

RUSSIAN ATTACKS ON ZONGULDAK IN WORLD WAR I (1914-1915)

АТАКИ РОССИИ НА ЗОНГУЛДАК В ПЕРВУЮ МИРОВОЮ ВОЙНУ (1914-1915)

**Arda
BAŞ***

ÖZ

19. yüzyılda kömür madenin bulunmasının ardından Osmanlı Devleti için Zonguldak'ın önemi artmıştır. Sahip olduğu zengin kömür madenleri ile kısa sürede Batılı ülkelerin de dikkatini çeken Zonguldak'ın önemi I. Dünya Savaşı'nda daha da artmıştır. Osmanlı Devleti, savaşa girmesinin ardından başkent İstanbul ve donanmasının kömür ihtiyacının önemli kısmını Zonguldak'tan sağlamak zorunda kalmıştır. Zonguldak'tan çıkan kömür, Osmanlı Devleti'ni, savaş şartlarında rahatlatan ve direncini arttıran en önemli faktörlerden biri olmuştur. İtilaf Devletleri, kısa sürede Osmanlı Devleti'ni savaş dışı bırakmak istedikleri için, müttefikleri Rusya'ya, Zonguldak'taki kömür üretimi ve nakliyatını hedef almaları yönünde telkinde bulunmuştur. Rusya, I. Dünya Savaşı'nda Karadeniz'de yürüttüğü ilk operasyonda Zonguldak'ı bu nedenle hedef almıştır. 1915 yılında ise İngiltere ve Fransa, Çanakkale Boğazına yönelik saldırı başlattığında Rusya, Zonguldak'ı yeniden hedef olarak seçerek Osmanlı Devleti'nin Çanakkale Cephesi'ndeki direncini kırmayı hedeflemiştir.

Bu çalışmada 1914 ve 1915 yıllarında Rus donanmasının Zonguldak'a yönelik stratejik saldırıları ve bu saldırılar esnasında Zonguldak'ta yaşananlar, Osmanlı Arşivi kayıtlarına dayanarak incelenmiştir. Zonguldak'a yönelik saldırıların I. Dünya Savaşı içinde genel tablodaki öneminin yanında Zonguldak'ta yarattığı etki, Osmanlı Devleti'nin İstanbul'a yakın en önemli enerji kaynaklarından biri olan Zonguldak kömür madenlerini savaş esnasında korumaya yönelik aldığı önlemler, saldırı sonrası ortaya çıkan zararın giderilmesine yönelik çabalar, bu çalışmanın başlıca konusudur.

* ORCID: 0000-0003-4789-9220, Dr. Öğretim Üyesi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Bolu/Türkiye. (arda.bas@ibu.edu.tr)

Anahtar Kelimeler: I. Dünya Savaşı, Zonguldak, Osmanlı Devleti, Rusya, Karadeniz.

ABSTRACT

The importance of the city of Zonguldak for the Ottoman Empire grew in the 19th century when coal was discovered there. With its rich coal reserves, Zonguldak quickly drew attention of Western nations and it became even more important during World War I. The Ottoman Empire needed to meet a substantial portion of the coal needs of its capital İstanbul as well as its fleets from Zonguldak. The city's coal mines constituted a significant factor in relieving Ottoman Empire under war conditions and in increasing its endurance. The Allied Powers, wishing to draw the Ottoman Empire out of the war quickly, advised their ally, Russia, to target coal mining and its transportation in Zonguldak. It was this recommendation that caused Russia to attack Zonguldak in its first operation in the Black Sea in World War I. In 1915, when England and France began their attacks on the Dardanelles Strait, Russia once again targeted Zonguldak in order to break Ottoman resistance in the Dardanelles front.

This study aims to examine the strategic attacks by Russian fleets on Zonguldak in 1914-1915, and the events that occurred in the city in this period through a review of Ottoman archives. The main topics covered include the importance of attacks on Zonguldak within the framework of World War I as well as their effects on the city, and the measures taken by the Ottoman Empire aimed at securing Zonguldak coal mines which were among the most crucial energy resources near İstanbul, and efforts for recovery following the attacks.

Keywords: World War I, Zonguldak, Ottoman Empire, Russia, Black Sea.

АННОТАЦИЯ

После открытия месторождений угля в 19 веке важность Зонгулдака для Османской империи возросла. Важность Зонгулдака, который за короткое время привлек к себе внимание западных стран своими богатыми угольными шахтами, еще больше возросла в годы Первой мировой войны. После того, как Османская империя вступила в войну, столица Стамбул и ее военно-морской флот должны были обеспечить значительную часть своего спроса на уголь со стороны угольных шахт Зонгулдака. Уголь из коменаломн Зонгулдак был одним из наиболее важных факторов, которые помогли Османской империи в условиях войны и увеличивали ее сопротивление в войне. Союзные державы предложили своему союзнику России атаковать добычу и транспортировку угля в Зонгулдаке, так как они хотели исключить Османскую империю из войны. По этой причине Россия нацелилась на Зонгулдак в своей первой операции на Черном море во время Первой мировой войны. Однако, когда Англия и Франция предприняли атаку на Дарданеллу в 1915 году, Россия снова напала на Зонгулдак и попыталась сломить сопротивление Османской империи на фронте Чанаккале.

В этом исследовании были проанализированы стратегические атаки российского флота на Зонгулдак в 1914 и 1915 годах и события в Зонгулдаке во время этих атак на основе записей Османского архива. Основными темами этой работы являются, помимо важности нападений на Зонгулдак в общей картине Первой мировой войны, также и их последствия на Зонгулдак, меры, предпринятые Османской империей для защиты угольных шахт Зонгулдак во время войны, которые являются одним из наиболее важных источников энергии вблизи Стамбула, а также и усилия по устранению ущерба после атак российского флота.

Ключевые слова: Первая мировая война, Зонгулдак, Османская империя, Россия, Черное море.

1. Giriş

Osmanlı Devleti'nde kömür madeni ile ilgili araştırmalar 19. yüzyılın başlarında başlamıştır. Bu dönemde buharlı makinelerin kullanımının yaygınlaşması kömüre olan ihtiyacı arttırmıştır. Başlangıçta İngiltere'den getirilen kömürün maliyeti oldukça yüksek olduğu için, bu madenin ülke içinde temin edilmesi yönünde çalışmalar başlatılmıştır (Ünal 2014: 6). Ordunun modernleşirmesi ile birlikte tophane ve tersanenin kömür ihtiyacı daha da artmıştır. Kömüre en çok ihtiyaç duyan denizci askerler 1800 yılından itibaren kendi imkânları ile imparatorluğun her yerinde kömür madeni arama için çalışmalara başlamışlardır. Arama çalışmalarında terhis olan denizci askerler kullanılmıştır. Askerlere kömür örnekleri gösterilerek bu madenin önemi anlatılmış ve eğer memleketlerinde kömür bulunur ve bunu devlete bildirirlerse ödüllendirilecekleri söylenmiştir. İlk olarak II. Mahmut devrinde Ereğli'ye bağlı Kestanevi Köyü'nden Gemici Hacı İsmail, köyünün çevresinde bulunduğu siyah taşları İstanbul'a götürmüş ve yapılan incelemede bu taşların kömür olduğu anlaşılacak Hacı İsmail ödüllendirilmiştir. Ancak bu ilk keşfe rağmen bir süre daha maden çıkarma işlerine girilmemiştir. Hacı İsmail'den yedi yıl sonra 1829'da gene terhis olan denizci erlerden Uzun Mehmet bulunduğu siyah taşlarla İstanbul'un dikkatini çekmeyi başarmış ve bölgenin geniş bir kömür yatağına sahip olduğu anlaşılmış; ancak kömürün yeryüzüne çıkarılması için yirmi yıl daha beklenmiştir (Özeken 1943: 517).

19. yüzyılda dünya Avrupa merkezli büyük bir teknolojik gelişmeye sahne olmuştur. Bu süreçte Avrupalı ülkeler daha fazla pazar ve hammadde elde ederek sanayilerini geliştirmek için sömürgecilik yarışına başlamışlardır. (Sarıkoymcu 1993: 310). Aynı dönemde Osmanlı Devleti ekonomik, askeri, siyasi açıdan ciddi bir bunalım yaşamaktaydı ve zayıfladığı bir dönemde kendini Avrupalı ülkelerin sömürgecilik yarışının içinde bulmuştur. Yine aynı dönemde Osmanlı üzerindeki Rusya baskısı devletin varlığını tehdit eder hale gelmiştir. Bu şartlar altında Osmanlı Devleti, üzerindeki baskıyı azaltmak için Batılı ülkeler ile yakınlaşmak zorunda kalmıştır (Çavdar 1970: 31). Osmanlı Devleti'nin içine düştüğü zor durumdan istifade eden Batılı ülkeler, emperyalist politikalarını uygulamak için harekete geçmişlerdir. İngiltere'nin attığı ilk ciddi adım 1838'de Osmanlı ile yapılan ticaret anlaşması olmuştur. 1839'da ilan edilen Tanzimat Fermanı'ndan, 1856 İslahat Fermanı'na kadar geçen sürede Avrupalı ülkelerin Osmanlı Devleti üzerindeki ekonomik hâkimiyeti artmıştır (Pamuk 2008:47-49).

Avrupalı ülkeler arasında önce İngiltere, Zonguldak ve çevresindeki kömür yataklarını ele geçirmek için Galata Sarrafları aracılığıyla harekete geçmiştir; İngilizlerin 1849'dan itibaren başlayan çalışmaları 1851'den itibaren daha kapsamlı bir şekilde sürmüştür. Kırım Savaşı'nın ardından ise Zonguldak kömür havzası Hazine-i Hassa'nın kontrolüne geçmiştir (Sarıkoymcu 1993: 317-318). Ancak maden ocağı sayısı ve işçi sayısındaki artışa rağmen Osmanlı Devleti'nde kömür üretimi, başta donanma olmak üzere içerdeki ihtiyacı karşılamakta yetersiz kalmıştır. Bu nedenle 7 Mayıs 1867'de çıkarılan Dilaver Paşa Nizamnamesi ile işçi sayısının ve bu sayede üretimin artırılması hedeflenmiştir (Çatma 2017: 135). Ancak 1877-1978 Osmanlı-Rus Savaşı esnasında kömür üretimi ciddi bir şekilde azalmıştır. Osmanlı Devleti üretimi arttırmak için kömür madeni üzerindeki kontrolünü gevşetmek zorunda kalmıştır (Güven 1970: 32-33,54).

Üretilen kömürün %40'nın yurtdışına satışına müsaade eden düzenlemeye kadar Avrupalı yatırımcılar çok fazla kar görmediği için havzada yatırım yapmak konusunda

isteksiz davranmışlardır. Düzenleme ile birlikte 1882 sonrası Avrupalı yatırımcıların Zonguldak'a olan ilgisi yeniden artmıştır. Ereğli Şirket-i Osmaniyesi 1892'de Fransız sermayesi ile bu müsait şartların sonucunda kurulmuştur (Sarıkoymcu 1993: 320). Bu yatırım ile Fransa bölgenin en önemli yatırımcı Batılı ülkesi haline gelmiştir. Ereğli Şirket-i Osmaniyesi'nin bölgedeki hâkimiyeti 1910'lara kadar devam etmiştir. Aynı dönemlerde Osmanlı Devleti ile Almanya arasında birçok alanda görülen yakınlaşma Zonguldak kömür madenlerinde de kendini göstermiştir. I. Dünya Savaşı başlayınca Almanya, müttefiki Osmanlı Devleti ile birlikte Zonguldak kömür havzasında Harp Kömür Merkezi adı verilen ve Almanlardan oluşan askeri bir komisyon tarafından yönetilen yeni bir yapı kurmuştur (Sarıkoymcu 1993: 324-325, Çıladır 1970: 32). I. Dünya Savaşı'na kadar Zonguldak ve havzasının ekonomik değeri Avrupa'nın büyük devletleri tarafından keşfedilmişti. Pek çok yabancı yatırımcı bölgede kömür çıkarmak için imtiyazlar almış ve şirketler kurmuşlardır. Kurulan her şirketin en önemli amacı bölgede kalıcı olmaktır.¹ Zonguldak'taki yabancı yatırımcılar içinde Rusya da vardı. Osmanlı Devleti'nin Balkan Savaşları'nda ciddi bir sarsıntı geçirdiği esnada Rus Ticaret-i Hariciye Bankası, sermayeli Maden-i Osmanlı Anonim Şirketi'ni kurarak Rusya bölgedeki en önemli yatırımını yaptı. Şirket Zonguldak'ta üç adet ocak satın alarak başlattığı faaliyetiyle birlikte, Rus sermayesi Avrupalı devletlere göre gecikmişse olsa Zonguldak kömür havzasına girmiştir. Ancak Rusya'nın Karadeniz sahilinde kritik bir bölgeye yerleşme girişimi kamuoyunda infial yaratınca, şirket I. Dünya Savaşı ile birlikte faaliyetlerine ara vermiştir. Rusya sermayesi ile giremediği bu bölgeyi savaş başlayınca bu defa silah zoruyla elde etmek için harekete geçmiştir (Sarıkoymcu 1993: 326-327, Genç 2012: 138).

2. Rusya'nın I. Dünya Savaşı'nda Karadeniz Stratejisi ve Zonguldak

Rusya, Japonya ile savaşmasının ardından Pasifik Okyanusu'nda meydana gelecek çatışmalarda donanmasını etkili bir şekilde kullanmayacağını görmüştür. Bu nedenle Rusya, kara ordularına destek olacak bir donanmanın Karadeniz'de kurulmasına odaklanmıştır. Rusya'nın hedefi Karadeniz'e hakim bir donanma oluşturmaktır. Rusya Dışişleri Bakanı Sazonov da 27 Kasım 1913'te Çar'a sunduğu raporda Osmanlı Devleti'nin mevcut durumunu değerlendirmiş ve Karadeniz'de Rus donanmasının güçlenmesi gerektiğine dikkat çekmiştir. Raporda ayrıca Osmanlı Devleti ile Rusya'nın güçleri karşılaştırılmış ve şu sonuçlara varılmıştır;

1) 1913 yılında Rus donanması Karadeniz'de Osmanlı donanmasından daha güçlüdür.

2) 1914-1916 arasında bu üstünlük Osmanlı Devleti'ne geçecektir. Reşat dretnotu tek başına Rus filosundan daha güçlüdür. Üstelik Osmanlı Devleti bu süreçte dışarıdan yeni gemiler almayı planlamaktadır.

Karadeniz'e hakim olmak isteyen Rusya bu rapor ışığında Karadeniz'deki donanmasını güçlendirmek için yoğun bir şekilde çalışmıştır. Ancak I. Dünya Savaşı başladığında Rusya, donanmasının eksikliklerini önemli ölçüde giderememişti; gemilerin çoğu eskiydi ve yeni gemilerin inşası 1915-1918 arasında tamamlanacaktı. Üstelik Rus donanmasının kara birlikleri ile eşgüdümü zayıftı. Bu şartlar altında Rusya'nın Karadeniz'deki temel stratejisi Osmanlı Devleti'nin taarruzu, Rusya'nın savunması üzerine kurulmuştu. Üstelik Rus deniz kuvvetlerinin 1914 yılında bir Karadeniz operasyon planı mevcut değildi. Goeben ve Breslau'un Türk donanmasına katılmasının ardından Ruslar bazı

¹ Bölgede kurulan yerli ve yabancı sermayeli şirketler için bkz. Tak, İ. (2001). Osmanlı Döneminde Ereğli Kömür Madenlerinde Faaliyet Gösteren Şirketler. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 18. s. 253-257.

operasyon planları üzerinde çalışmaya başlamışlardır; Bu aşamada Rus donanmasının temel amacı Osmanlı Devleti'nin Kafkas Cephesine deniz yolu ile tahkimat yapmasını engellemek ve Karadeniz kıyısındaki Rus şehirlerini korumaktır. Savaş başladığında Rus donanması ne İstanbul Boğazını ele geçirecek ne de Karadeniz kıyısındaki Türk şehirlerine sürekli saldırılar düzenleyecek güçte değildi. Ruslar bu şartlar altında Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesinin kendilerini çok güç duruma sokacağına farkındaydılar. Rus diplomatlar bu nedenle Osmanlı Devleti'nin tarafsız kalması için yoğun çaba harcamışlardır (Doğan 2017: 67-80). Rusya, Liman von Sanders'in I. Ordu Komutanlığı'na atanmasının ardından, Osmanlı Devleti ile Almanya'nın Boğazları etkin bir şekilde koruyacağını ve Boğazlar yoluyla müttefikleri ile bağlantı kuramayacağını anlamıştır. (Agata 1993: 266). Ancak Rusya, İngiltere ve Fransa ile birlikte Osmanlı Devleti ve Almanya'ya karşı zafer kazanırsa tarihsel emeli olan Türk Boğazlarına ve İstanbul'u elde etme amacına ulaşacağını biliyordu. Sonuçta Osmanlı Devleti, İngiltere ile ittifak yapamayınca Almanya'ya daha fazla yanaştı. Bu esnada Alman Goeben ve Breslau gemileri 8/9 Ağustos 1914 gecesi Çanakkale Boğazını geçerek Marmara Denizi'ne girdi. Gemilerin komutanı Amiral Souchon'un 3 Eylül 1914'te donanma komutanlığına atanmasının ardından Osmanlı Devleti'ne ait donanma gemilerinin savaşa hazır hale getirilmesi için talimat verdi. Ardından ülkedeki tüm kömür, yağ ve akaryakıtı denetim altına alarak, Zonguldak'ta çıkarılan kömürün tedarik, ulaştırma ve dağıtım işleri için Alman subaylar görevlendirdi (Tunaboşlu 2015: 777). Diğer taraftan da Osmanlı Devleti savaş hazırlıklarına başladı. 19 Eylül 1914'te İstanbul'daki Rus büyükelçisi ülkesine artık Türk donanmasına katılan Yavuz (Goeben) ve Midilli'nin (Breslau) Karadeniz'e açılacağına dair söylentileri rapor etti. Bu aşamada Rusya, Osmanlı donanmasından gelecek saldırıyı beklemeye başladı. (Doğan 2017: 81). Yeni donanma komutanı 26 Ekim 1914 günü Marmara'da bir takım eğitim atışları yaptı. 27 Ekim 1914'te ise tatbikat gerekçesi ile 11 parçadan oluşan bir filo ile Karadeniz'e açıldı. Ancak hareket ve planlamalar konusunda Osmanlı Devleti ile Almanya arasında ciddi anlaşmazlıklar vardı. Donanmanın Karadeniz'e açılmasının Rusya ile savaş ihtimalini kaçınılmaz hale getirdiğini düşünen kabine üyeleri ile Enver Paşa arasında yoğun tartışmalar yaşandı. Osmanlı Devleti ve Almanya arasında ise Souchon'un Osmanlı'nın mı Almanya'nın mı emirlerine tabi olacağı tartışmaları uzun süre devam etti (Aksakal 2003: 156-158). Sonuçta gemiler 29 Ekim 1914'te gizlice harekâta başladı. Berk gemisi tarafından desteklenen Midilli önce Novorossisk limanını bombaladı. Diğer gemiler Odessa limanına girdi. Hamidiye ise Teodosya limanını vurdu. Yavuz, bazı Rus muhriplerini batırdıktan sonra tahkim edilmiş olmasına rağmen Sivastopol'u, bombaladı (Bal 2011: 546-547). 28-29 Ekim 1914 gecesi Amiral Souchon komutasındaki Osmanlı donanması Rusya'nın Sivastopol ve Odesa limanlarına yaptığı saldırılarla Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşı'na girmiş oldu. Böylece Yavuz ve Midilli gemilerinin donanmaya katılmasının verdiği moral etki ile Kırım Savaşı'ndan beri Osmanlı Devleti Karadeniz'de ilk kez Rusya'ya saldırdı. Rusya bunun üzerine 2 Kasım 1914'te Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti (Öksüz 2008: 174-175). Rusya'nın 2 Kasım 1914'te Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmesi ile başlayan ve Kafkas, Karadeniz ve Balkan cephelelerinde gerçekleşen Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki savaş 17 Aralık 1917'e kadar sürdü (Gafarov 2016: 123).

29 Ekim 1914'de Rus limanlarına düzenlenen saldırı ile birlikte savaşa giren Türk donanması ikiye bölünmüştür. Muharebe gücü daha yüksek olan gemiler Yavuz ile birlikte Amiral Souchon komutasında Karadeniz'de bırakılırken, geri kalan kısmı Çanakkale'ye gönderilmiştir. Donanmanın önemli bir kısmı Karadeniz'de bırakılarak İtilaf devletlerinin Çanakkale'de yapmaya çalıştıkları çıkarmanın eş zamanlı olarak İstanbul'a kuzeyden denemesini engellemek hedeflenmiştir (Tunaboşlu 2015: 177).

Aslında hükümet savaş başlar başlamaz Rusya'dan Karadeniz üzerinden gelebilecek muhtemel saldırılar konusunda gerekli tedbirlerin alınması için Karadeniz sahili boyunca mülki amirleri uyarmıştır. Ancak daha savaşın başında Karadeniz'de güç dengesi Rusya'nın lehineydi. Osmanlı Devleti'nin 3 muharebe gemisi, biri muharebe tipi 4 kruvazörü, 2 torpido kruvazörü, 8 muhrip, 10 torpidopot, 17 gambot, 17 motorgambot ve 20 kadar yardımcı gemisi vardı. Rusların ise 6 muharebe gemisi, 26 muhrip, 11 denizaltısı ile pek çok yardımcı gemisi vardı. Rusya sahip olduğu deniz gücü ile Kasım 1914'ten itibaren Karadeniz'deki ağırlığını arttırmaya başladı. Rus donanması 1915 yılında Hopa'dan Şile'ye kadar neredeyse bütün iskele ve limanlara saldırı düzenledi (Köse 1998: 139-140). Artık Karadeniz kıyısındaki Türk şehirleri Rusların hedefi haline gelmiştir. Rus donanması bu saldırılarla hem Osmanlı Devleti'nin Karadeniz'deki ticaretini bitirmeye çalışıyor hem de III. Ordunun en önemli ikmal yolunu kesmeyi hedefliyordu. Rusya'nın Karadeniz'deki en önemli hedeflerinden biri Zonguldak olmuştur. Zonguldak Osmanlı donanmasının üslerinden biri değildi ancak İstanbul Boğazı'na 150 deniz mili uzaklıkta önemli bir kömür limanıydı. Rusya Zonguldak'a saldırarak Karadeniz sahilindeki kömür nakliyatını engellemeyi hedeflemiştir (Köse 1998: 139-140, Darr 1998: 19).

Rusya'nın saldırıları devam ederken Türk donanmasının temel amacı Çanakkale ve İstanbul Boğazlarını İtilaf Devletlerinden gelecek saldırılardan korumak, Kafkas Cephesinin en önemli ikmal hattı olan Karadeniz'de ulaşımın devam etmesini sağlamaktır. Öte yandan kömür donanma için stratejik öneme sahipti; bu nedenle Osmanlı Devleti savaşın ilk haftasında 7 Kasım 1914'te donanma içinde bir kömür bürosu oluşturdu; bu büroya 22 vapur tahsis edildi; kurumlar için gerekli olan kömür hesaplandı. Donanma Zonguldak'tan alınan kömürü İstanbul'a taşıyor, Kafkas Cephesine asker ve mühimmatı bu yolla ulaştırıyordu. Bu nedenle Osmanlı Devleti ile Rusya arasında savaş başlar başlamaz Rusların ilk hedefi Osmanlı Devleti için hayati önem taşıyan Zonguldak'taki kömür yatakları ve Karadeniz'in ulaşımı olmuştur. Ancak savaşa hazırlıkları tamamlamadan giren Rus donanmasının Zonguldak için bir hareket planı yoktu ve donanması da Zonguldak ve çevresi ile ilgili kapsamlı ve nihai bir operasyonu gerçekleştirebilecek kapasitede değildi. Buna rağmen İtilaf Devletleri'nin müşterek deniz komutanlığı, Çanakkale Boğazı'na yönelik yapılacak saldırı öncesinde Rus donanmasından Zonguldak ve çevresine kapsamlı operasyonlar yaparak İstanbul'a kömür sevkiyatını durdurmasını istemiştir. 1914 yılından Şubat 1916'da Rusya'da meydana gelen ihtilale kadar devam eden süreçte Zonguldak ve çevresi büyük gemiler tarafından beş kez, küçük gemiler ve mayın gemileri tarafından yirmi kez bombalandı; bunlara ilave olarak hava saldırıları düzenlendi (Doğan 2017: 82-86).

3. Zonguldak'a Yönelik İlk Rus Saldırısı (1914)

I.Dünya Savaşı başladığında Osmanlı Devleti'nin Karadeniz kıyısında Rusya'nın sahip olduğu gibi donanımlı askeri üsleri yoktu. Üstelik kıyı şeridindeki yerleşimleri Rus donanmasına karşı savunabilecek uzun menzilli toplar azdı. Bu nedenle Karadeniz sahilleri Rus donanmasından gelecek saldırılar karşısında yeterince korunaklı değildi (Bal 2011: 548). Buna rağmen Osmanlı Devleti, Rusya ile savaşa girilmesinin ardından bir takım önlemler alarak güvenliği sağlamaya çalışmıştır. Öncelikle Rus, İngiliz, Fransız uyruklu vatandaşlarını denizle bağlantısı olmayan iç bölgelere yollayarak ajanlık faaliyetlerinin önüne geçilmeye çalışılmıştır (Gafarov 2016: 122-131). Buna ek olarak Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti, Karadeniz sahilindeki vilayet ve mutasarrıflıklara 19 Kasım 1914'te gönderdiği talimatta izinsiz telsiz ve telgraf merkezleri tespit edildiğinde el konulması ve kullananların tespit edilerek cezalandırılmasını; ayrıca bu cihazlara ek olarak elektrik kaynaklarının tespit edilerek

kayıt altına alınmasını istemiştir (Çelik 2016: 127). Rus donanmasının Zonguldak ve çevresinde artan baskısına karşı bölgenin deniz yoluyla gönderilecek toplar ile tahkim edilmesi düşünülmüş, ancak Marmara Denizi'ndeki denizaltı tehdidi nedeniyle bu tahkimat yapılamamıştır (Tunaboşlu 2015: 779-780).

Osmanlı Devleti ile Rusya arasında savaş başlamadan önce hükümet Rus donanmasının Karadeniz'deki faaliyetlerini izlemeye başlamıştır. Bu izleme Osmanlı Devleti tarafından Rusya'dan gelebilecek muhtemel tehlikelere karşı alınan ilk ciddi önlemdir. Bu kapsamda Osmanlı Ordu-yı Hümayunu Başkumandanlık Vekaleti 30 Ağustos 1914'tarihinde Samsun, Sinop mutasarrıflarına, Giresun, Zonguldak, Ereğli, Şile, İnebolu kaymakamlıklarına yolladığı yazıda son on gün içinde Rus donanmasına ait hangi tür ve kaç adet geminin ne zaman ve nerede görüldüğünün acilen bildirilmesini istemiştir (BOA, DH.ŞFR. 44-138. H.22-10-1332). Ayrıca Rus bandıralı gemilerin telsiz haberleşmelerine sınırlamalar getirilmiştir. Ancak bu yöndeki yasaklar pek çok kez Rus gemileri tarafından ihlal edilmiştir. Bolu Mutasarrıfı Ali Osman'ın 19 Eylül 1914'te Dahiliye Nezaretine bildirdiği gibi, Çar adlı Rus bandıralı vapurun telsiz telgraf makinası Ereğli liman başkanlığınca mühürlenmesine rağmen Zonguldak'a geldiğinde yapılan kontrollerde mühürün bozulmuş olduğu görülmüştür. Ayrıca vapur ile yolculuk yapanlar Ereğli-Zonguldak arasında vapurun sık sık haberleşme yaptığını ihbar etmişler; bu durum Zonguldak kaymakamlığınca Bolu mutasarrıflığına bildirilmiştir (BOA, DH.İ.UM.EK. 72-44, H. 29-10-1332). Tüm bu şüphelere rağmen Osmanlı Devleti daha resmen savaşa girmediği bir esnada Rus gemileri ve vapurları ile ilgili her türlü ihbarı titiz bir şekilde değerlendirerek, bu ülke ile yaşanabilecek muhtemel gerginliğin önüne geçmeye çalışmıştır. Bolu mutasarrıflığına verilen cevapta, yolcuların vapurdan telsiz ile haberleşildiğini tespit etmesinin zor olduğu belirtilerek, bu yönde yapılan ihbarlarda dikkatli olunması gerektiği mesajı verilmiştir. Bunun yanında Osmanlı kara sularının 3 mil olmasına bazı devletlerin itiraz ettiği hatırlatılmış ve Çar vapurundan yapılan haberleşmenin Osmanlı kara suları içinden mi dışından mı yapıldığı yönündeki araştırmanın titizlikle yürütülmesi gerektiğine işaret edilmiştir (BOA, BEO. 4313-323432, H. 09-11-1332). Zonguldak Kaymakamı Besim Bey ise 19 Eylül 1914'te Harbiye Nezaretine, Çar vapuru ile ilgili ihbar konusunda bilgi vermiş ve bu konuda nasıl bir muamelede bulunulması gerektiğini danışmıştır (BOA, BEO. 4311-323292, H.01-11-1332. Lef 3). Bu konuda 20 Eylül 1914'te Başkumandan Vekili Enver Paşa'dan gelen talimat ise oldukça sert ve açık olmuştur. Enver Paşa, Çar vapurunun Osmanlı kara sularında seyri esnasında telsiz haberleşmesinin engellenmesi için telsiz ve telgraf kamerasının yasaya uygun olarak mühürlendiğini ancak Zonguldak limanında bu mühürün açıldığını tespit edildiğinin sabit olduğunu belirtmiş, kanunname-i muvakkatın (geçici kanunnamenin) seferberlik kısmının 12. Maddesinin 2. Fıkrasında bulunan "telgraf istasyonunu, yüklü olduğunu haberdar etmeyen veyahut kara sularında telsiz telgraf ile haberleşen geminin başkumandan veya baş kaptanı casus addedilerek gemisi zapt olunur" cümlesinin açık olduğundan dolayı gereğinin yapılmasını istemiştir (BOA, BEO. 4311-323292, H.01-11-1332. Lef 2.)

Osmanlı Devleti'nin Rus limanlarına yaptığı bombalamanın ardından, Rus donanmasının I. Dünya Savaşı'nda Karadeniz'de gerçekleştirdiği ilk operasyon da başlamıştır. 4-7 Kasım 1914 tarihleri arasında gerçekleşen operasyonun birinci amacı İstanbul Boğazın mayınlanması böylece İstanbul ile Karadeniz arasındaki bağlantının kesilmesi, ikincisi ise Zonguldak'ın bombalanması idi. Zaten bu iki önemli görevin yerine getirilmesinin ardından Rus donanmasına bağlı gemiler fırtına nedeniyle hemen Sivastopol'a döndü. (Doğan 2017: 84-85). Savaş ile birlikte Zonguldak kömürü İstanbul için en önemli kaynak haline gelince, İstanbul ile Zonguldak arasındaki gemi trafiği ve Zonguldak'ın önemi artmıştır.

Rusya bu nedenle müttefiklerinin de telkinleriyle savaş başlar başlamaz Zonguldak'a saldırmaya karar vermiştir. Bu aynı zamanda Türk donanmasının Odesa ve Sivastopal'a yaptığı saldırı sonrası ilk hareket olduğu için bir misillemedir. Sivastopol'dan hareket eden Rus donanmasına bağlı gemiler 6 Kasım 1914 saat 7.45'te Zonguldak ve Kozlu'da bulunan kömür ocaklarına saldırdılar; Rus donanmasına bağlı Rostilav gemisi ile Kagul kruvazörü ve Merkür zırhlıları ile altı muhrip bu saldırıda görev yapmıştır. Türk donanması da buna misilleme olarak Midilli Savaş gemisi ile Poti'yi bombalamıştır. (Güven 2015: 747-748, Tuna-Ünlü 2017: 267-269).

Rusların Zonguldak'a yönelik ilk geniş çaplı saldırısı hakkında Bolu Mutasarrıfı Ali Osman Bey, Dahiliye Nezaretine gönderdiği telgrafta önemli bilgiler vermektedir. Telgrafta, 20 parça gemiden oluşan Rus donanması tarafından gerçekleştirilen saldırının ciddi hasara yol açmadığı, Zonguldak limanına giden demiryollarında meydana gelen hasarın 24 saat içinde giderilmesi için mutasarrıflık tarafından talimat verildiği belirtilmiştir. Rus donanmasının gerçekleştirdiği saldırı Zonguldak'ta kömür üretimi ve ihracatına engelleme amacına ulaşmamıştır. Ali Osman Bey telgrafında ayrıca, Kızılhaç işareti taşıyan Fransız hastanesi ve okulu ile konsoloslüğünün açılan ateş ile hasar gördüğünü, bu durumun yabancıların bile tepkisine sebep olduğunu belirtmiştir (BOA, DH.EUM.5.Şb. 3-13, H. 18-12-1332). Rus donanmasının saldırısı esnasında tesislerde ve kömür ocaklarında bir hasar meydana gelmemiştir. Limanda ve Beykoz vapurunda ve Kozlu'da Türk sancağı taşıyan bir vapurda hafif hasar meydana gelmiştir. Bombardıman esnasında bir vatandaş ve bir jandarma yaralanmış en büyük hasarı Fransızların yaşadığı bölge almıştır. Rus donanması telgrafhaneyi hedef almış, ancak atılan gülle telgrafhane yerine yanındaki eve isabet etmiştir (BOA, DH.EUM. 5.ŞB, 3-9, H. 17-12-1332. Lef 3).

Saldırıyla ilgili olarak Dahiliye Nezaretine verilen bazı bilgiler Başkumandan Vekili Enver Paşa'nın dikkatini çekmiştir. Enver Paşa 8 Kasım 1914'te Dahiliye Nezaretine gönderdiği telgrafta, Zonguldak Kaymakam vekili ve Bahriye Nezaretinin raporlarında iki hususun dikkatini çektiğini ve bu konuda kendisine gerekli bilginin verilerek ilgililer hakkında gerekli emirlerin şiddetle verilmesini istemiştir. Enver Paşa telgrafında, Ereğli Şirket-i Osmaniyesi'ne ait bir Osmanlı müessesine olan hastaneye neden Kızılay değil de Kızılhaç bayrağı çekildiğini, ayrıca savaş halinde bulunulan Fransa bayrağının neden bölgedeki Fransız direktörün evine çekildiği, Osmanlı toprağında düşman bayrağı çekilmesine neden izin verildiği hakkında izahat istemiştir (BOA, DH.EUM. 5.ŞB, 7-28, H. 13-02-1333. Lef 2). Bu konuda Bolu Mutasarrıflığı verdiği cevapta; Ereğli Şirket-i Osmaniyesi idaresindeki hastanede önceden beri ne Kızılay nede Kızılhaç bayrağı bulunmadığını, saldırı esnasında hastanede hademe olarak çalışan iki Fransız rahibenin Kızılhaç işareti taşıyan bayrağı çektiği, yine Ereğli Şirket-i Osmaniye idaresindeki liman genel müdürlüğü dairesine de liman direktörü Fransız'ın talimatıyla Fransız bayrağı çekildiği belirtmiştir. Fransız ve Kızılhaç bayrağının çekilerek Rus donanmasına hedef olmamaya çalıştıklarını saldırı sonrası Zonguldak kaymakamlığına bildirdikleri aktarılmıştır. (BOA, DH.EUM. 5.ŞB, 7-28, H. 13-02-1333. Lef 1).

Zonguldak'a yapılan ilk saldırı basında da geniş yer bulmuştur. Tanin gazetesi 7 Kasım 1914'te birinci sayfadan 6 Kasım'da Rus donanmasının iki saat süreyle Zonguldak ve Kozlu'yu bombaladığını Karargah-ı Umumi tarafından yayınlanan resmi tebliği ile duyurmuştur. Tebliğde, olay esnasında Kozlu'da Ervantides'e ait Nikba vapurunun batırıldığı ve Zonguldak'ta Fransızlara ait kilise ve konsoloslüğün zarar gördüğü belirtilmektedir. Haberin devamında zayıf bir şekilde savaşa giren Rus donanmasının bu saldırısının çok önemli bir olay olmadığı, Rus gemilerinin geceden yararlanarak Zonguldak önlerine geldiği,

bombalamanın ardından hemen ortadan kayboldukları belirtilmektedir. Gazete, Zonguldak'ın Rus donanma üslerine yakın oluşu ve kömür madeni çıkarılması nedeniyle Ruslar tarafından hedef seçildiğini ancak Rusların Türk donanmasının karşısına çıkacak cesareti olmadığını belirtmiştir. Tanin gazetesi 8 Kasım 1914'te ise Zonguldak'a saldıran Rus gemilerinin Türk donanması tarafından hemen takibe alındığını, ancak sisten istifade ederek kaybolmayı başardıklarını haber vermektedir. Tasfir-i Efkâr gazetesi ise 8 Kasım 1914'teki sayısında bir harita eşliğinde saldırı hakkında geniş bir değerlendirme yayınlamıştır. Gazeteye göre Rus donanmasının Karadeniz'de böyle bir saldırı yapması, zayıflığı nedeniyle beklenmiyordu. Gazete saldırının muhtemelen Odesa limanında batırıldığı düşünülen Rus donanmasına bağlı Kagul ile Merkouria kruvazörleri tarafından gerçekleştirildiğini ve iki geminin de bundan sonraki saldırılarda önemli görevler üsleneceği değerlendirmesini yapmaktadır. Gazete Sivastopol ile Zonguldak arasının sadece 400 km olduğunu ve bu gemilerin Türk donanması gelmeden Sivastopol'a geri dönebilecek kapasiteye sahip olduğuna dikkat çekmektedir. Sabah gazetesi de 9 Kasım 1914'te Zonguldak'taki Metropolit vekilinin Dahiliye Vekaletine gönderdiği ve Rus saldırısını kınayan telgrafını yayınlamıştır. Tasfir-i Efkâr, 9 Kasım 1914 Zonguldak limanında ciddi bir hasarın olmadığına dair bir fotoğraf yayınlamış ve Zonguldak'a düzenlenen saldırıya misilleme olarak Rusya'nın Poti Limanı'nın bombalandığını duyurmuştur. Tasfir-i Efkâr gazetesinin olaya şahit olan muhabiri 15 Kasım 1914'te gazeteye gönderdiği mektubunda, Zonguldak'ın bombalanmasını şu şekilde anlatmaktadır;

6 Kasım Cuma günü sabahleyin sekiz buçuk sularında ufukta hafif bir duman fark edilmiş, iki-üç saat sonra bunların Rus harp gemilerinin dumanı olduğu anlaşılmıştır. Gemiler iyice yaklaştığında ufak büyük on iki adetten ibaret oldukları görülmüştür, ilk top atışlarını müteakip jandarma yüzbaşısı Ahmet Bey derhal icap eden inzibatî tedbirleri aldırılmış, hiçbir telaşa mahal verilmemiştir. Bombardıman başlar başlamaz Fransız Konsolosluğu üzerinde Fransız bayrağının yükseldiği görülmüştür, ancak yine de buraya birkaç top isabet etmiştir. İki saat süren bombardıman esnasında yüz otuz yedi gülle atılmıştır. Bunlardan ancak birkaçı isabet kaydetmiş, diğerleri boş arazilere düşmüştür. Hasara uğrayan binalar Fransız Konsolosluğu, Fransız Kilisesi ve tüccardan Koçi Efendi'nin evidir. Gaz tüccarından Evramidis Efendi'nin 640 gros tonluk Nikita (Nikna) vapuru batırılmış, Osmanlı bandırası taşıyan Beykoz isimli vapurun davlumbazı da hafif hasara uğramıştır. Ayrıca Tefkiy'ye vapurunun da vinç demirinde biraz hasar oluşmuştur. Ardından da iki saatlik bombardıman gerçekleştiren bu gemiler kaçarcasına gitmişlerdir (Güven 2015: 749-751).

Rusların bu ilk saldırısında Zonguldak'ta en fazla zarara uğrayan, gayrimüslim tebaa olmuş; bu nedenle birçok kesim bu saldırıyı kınamıştır. 8 Kasım 1914'te Zonguldak Metropolit Vekili Papa Yani tarafından yapılan açıklamada; 7 Kasım 1914'te Rus donanmasının, Zonguldak'a gerçekleştirdiği saldırı esnasında devletler hukuku ve temel insani kaidelere aykırı olarak Kızılhaç işareti taşıyan hastane, okul ve kiliseleri hedef almasını milletim adına kınıyorum, demiştir. Papa Yani, olay esnasında hükümetin, hiç kimsenin burnu dahi kanamaması için aldığı tedbirler ve memurların ciddiyet içinde yürüttükleri faaliyetleri için milletim adına teşekkür ederek açıklamasını bitirmiştir.(BOA, DH.EUM. 5.Şb, 3-40, H.19-12-1332. Lef 9).

Rus saldırısı hafif atlatılmış ancak saldırı esnasında bazı idari amirlerin ve güvenlik görevlilerinin Zonguldak'tan kaçmaları halkta paniğe neden olmuştur. Bolu Mutasarrıfı Ali Osman'ın bildirdiğine göre Kaymakam Besim Efendi, Rus donanmasından ilk atışın yapılmasının ardından Kömürcü mevkiine gitmiştir. Jandarma Kumandanı Ahmet Efendi, kaymakamı geri getirmek için gönderilmiş ancak kaymakamın Kömürcü mevkinden

Çaycuma'ya gittiği anlaşılmıştır. Kaymakamın bu davranışına rağmen memurlar ve polisler takdire şayan bir çaba sarf ederek asayişin sağlanmasını ve panik yaşanmamasını sağlamışlardır. Rus donanması saldırı esnasında daha çok şarapnel atmış ve Mutasarrıf Ali Osman'ın deyişiyle "Ruslar bu alçakça davranışlarıyla tarihlerine bir zillet daha ilave etmişlerdir." Mutasarrıf Ali Osman saldırı sonrası bölgedeki asayiş durumu hakkında bilgi vermeyi ihmal etmemiştir. Bölgede seyyar 55 jandarmanın bir kısmının ocaklarda güvenliği sağladığını, Zonguldak'ta bir komiser ve iki polisin bulunduğunu, iki polisin de kaymakamla birlikte gittiğini belirterek acilen bir reis tayini istemiştir. Bunun üzerine Devrek'te bölgesinde hükümetçe kendine verilen bazı işleri takip etmek için görevlendirilen ve 1913'te birkaç ay Zonguldak kaymakam vekaleti yürüten encümen başkatibi Mithat Bey'in vekaleten atanmasına karar verilmiştir (BOA, DH.EUM. 5.ŞB, 3-9, H. 17-12-1332. Lef 1-2). Zonguldak Kaymakamı Besim Efendi, Rus donanmasının saldırısı esnasında görev yerini terk ettiği için Dahiliye Nazırı Talat Paşa'dan 7 Kasım 1914'te gelen talimat üzerine saldırı esnasında "fırar" ettiği için görevden alınmış ve Divan-ı Harb'e sevk edilmiştir. Ayrıca Talat Paşa bu gibi durumlarda amiri müsaade etmeden veya gerekçesiz bir şekilde görev yerini terk eden bütün memurlara aynı şekilde muamele edilmesi talimatı vermiştir (BOA, DH.ŞFR. 46-216, H. 18-12-1332).

Kaymakamın fırası ile ilgili Zonguldak'ta bulunan Müftü İbrahim, Kadı Mehmet Saib, Meclis-i İdare Azası Ohannes, Rum Metropolit vekili, Madenci Cafer, dört belediye azası, Hacı Ahmet Ağazade Mustafa, Ermeni Reis-i Ruhani Papazı gibi idareci ve eşrafın imzasıyla Dahiliye Nezaretine gönderilen telgrafta ise saldırının önemli olmayan bir hasar yarattığı ancak bölgede asayişin sağlanmasından sorumlu olan kaymakamın makamını terk etmesinin halkı telaşlandırarak korku içinde kalmasına neden olduğu belirtilmiştir. Gelen telgrafta durumun kontrol altına alınmasında Jandarma Yüzbaşı Emin Bey'in önemli rolü olduğuna dikkat çekilerek, hemen asayişin sağlandığı ve herhangi bir olayın çıkmasına fırsat verilmediğine dikkat çekilmiştir (BOA, DH.EUM. 5. Şb, 3-14, H. 19-12-1332).

Zonguldak Kaymakam Vekili Besim Efendi Rusya donanmasının saldırısı esnasında görev yerini terk ettiği iddiaları üzerine, Bolu Mutasarrıflığına 7 Kasım 1914'te gönderdiği telgrafta olayı sıcağı ile anlatmıştır. Besim Efendi, Rus gemisinden üçüncü atışın yapıldığı esnada hükümet meydanında olduğunu ve telgrafhanenin ağır hasar aldığına dair bilginin Polis İsmail ve Hamdi efendilerin de yanında bulunduğu esnada kaçışan ahali tarafından kendisine iletildiğini belirtmiştir. Jandarma kumandanlarının o esnada hükümet meydanında bulunmadığını belirterek, bu kritik anda haberleşmenin temininin vazifesi olduğunu, durum hakkında bilgi vermek ve haberleşmeyi sürdürmek için "mecburen" bahsi geçen iki polisi yanına alarak lokomotif ile Üzülmaz bölgesine gittiğini belirtmiştir. Besim Efendi, Üzülmaz'de şirket ahırından beş binek hayvanı aldığını ve Kemerbaca maden ocağını kendisine merkez yaptığını, Çaycuma binbaşılığına durum hakkında bilgi vermesinin ardından saat 5'te Dahiliye, Bahriye, Harbiye Nezaretleri ile Bolu Mutasarrıflığına telgraf yazarak süvarilerle Çaycuma telgrafhanesine gönderdiğini ifade etmiştir. Besim Efendi bölgedeki en önemli ocaklar olan Gelik, Kemer Baca, Araklı? Ocaklarının muhtemel bir saldırı da makinelerinin korunması için önlemler aldığını belirterek akşam saat 11:00'de merkez memuriyetine döndüğünü aktarmıştır. Besim Efendi, Jandarma Kumandanı Ahmet Efendi'nin makamına gelmediğini ve kendisi merkeze dönüşü esnasında Rus gemisinden atılan beşinci merminin ardından Jandarma Kumandanı Ahmet ve Zonguldak Kaymakam Vekilliğine getirilen Yüzbaşı Emin Efendi'nin yanındaki 40-50 kadar jandarma ile birlikte hükümet dairesi ve ilçeyi terk ederek merkeze 1,5 saat uzaklıktaki Üzülmaz bölgesine giderek bombardımanın bitmesinden bir saat sonra merkeze döndüklerini güvenilir şahitlerle teyit

ettiğini belirtmiştir. Yine Besim Efendi telgrafında, bunların görevinin hükümet merkezi ve Zonguldak'tan ayrılmamak olduğunu belirtmiş; Polis Komiseri Rasim Efendi'nin yerini terk ederek Üzülmez'e gittiğinin kesin olduğunu tekrarlamıştır. Besim Efendi, kendisinin haberleşmeyi sürdürebilmek için aldığı mahalli ve idari tedbirlerin takdire şayan ve bunun dini bir gereklilik olduğunu; zaten Zonguldak'ın asayiş hakkında daha önceden planlamanın yapıldığını, bu konudaki talimatların iki jandarma kumandanına da bildirildiğini yazmıştır. Besim Efendi, verdiği bilgilerin doğruluğunu namusum üzerine temin ederim sözleri ile Mutasarrıfı ikna etmeye çalışmış firar eden bir memurun 4 saat sonra merkez memuriyetine dönmeyeceğini iddia etmiştir. Telgrafhanenin bombardımanında zarar gördüğüne dair haberlerin herkes tarafından bilindiğine hatta telgraf memuriyetine de bu yönde bilgi gittiğine dikkat çeken Besim Efendi, bu yöndeki haberin asılsız olduğunu ancak dönüştürme haberdar olduğunu not etmiştir. Gerçeğin bundan ibaret olduğunu belirten Besim Efendi, polis efendilerden ve diğer gerekli kişilerden olayın anlattığı şekilde gerçekleştiğinin doğrulanabileceğini, gerekli soruşturmanın yapılmasını, eğer bu sürecin sonunda suçlu bulunursa kendi hayatına kendisinin son vereceğini söylemiştir (BOA, DH. EUM. 5. Şb, 3-40, H.19-12-1332. Lef 12).

Bolu Mutasarrıfı 8 Kasım 1914'te Dahiliye Nezareti'ne yolladığı telgrafında ise Zonguldak Kaymakam Vekili ve beraberindeki bir grup memurun 7 Kasım 1914 gece 2:00'den saat 10:00 kadar Fransız Konsolosu ve Ereğli Şirketi'nde çalışan Fransız görevlilerin ailelerinin yaşadıkları evlerin ardından İtalyan Konsolosluğu ve yabancıların yaşadığı bölgeleri denetlediği belirtilmektedir. Bu esnada kaymakam ve beraberindekilere, bölgede yaşayan yabancı uyruklular asayişin sağlanması konusunda gösterilen çaba için teşekkür etmiş, Rus donanmasına bağlı gemilerin Kızılhaç bayrağı çekili olan hastane, kilise ve okulları hedef almasının bölge halkında büyük öfke yarattığına vurgu yapılmıştır. Yabancılar, Rus donanmasının "vahşetini" tabi oldukları devletleri ve dünya kamuoyuna duyurmak için telgraf çekme izni istemişlerdir. Mutasarrıf Ali Osman ayrıca bombardıman esnasında korkarak Zonguldak dışına kaçan halkın geri döndüğünü belirtmiştir (BOA, DH.EUM. 5.Şb, 3-40, H.19-12-1332. Lef 8). Zonguldak Kaymakam Vekili Mithat Bey, Bolu Mutasarrıfına 10 Kasım 1914'te yazdığı telgrafta ise Zonguldak'ta hayatın normale döndüğünü, bombardıman esnasında dışarıya kaçan halkın geri dönerek iş ve güçleri ile meşgul olduklarını bildirmiş; ayrıca konsoloslarla yabancıların ve yerli halkın hükümet dairesine gelerek, hükümetin, bombardıman esnasında ve sonrasında izlediği adilane yönetim ve asayiş tedbirleri için tekrar teşekkür ederek, ordu, donanma ve hükümet için dua ettiklerini bildirmiştir (BOA, DH.EUM. 5.Şb, 3-40, H.19-12-1332. Lef 4).

Bolu Mutasarrıflığı, Dahiliye Nezaretine 10 Kasım 1914'te gönderdiği bir diğer telgrafta ise Rus donanmasının bombardımanı esnasında yaralananlar hakkında bilgi vermektedir. Şirket-i Osmaniye'nin direk müteahhidi Avusturya tebaasından Edvaid Gra? ile şirket memurlarından Osmanlı tebaası Dimiter Yadis ve Rum Kilisesi bekçisi Yani ile bir Rum kadın ve dört kişi hafif yaralandığı ve tedavilerinin yapıldığı bildirilmiştir (BOA, DH.EUM. 5.Şb, 3-40, H.19-12-1332. Lef 5).

Zonguldak'a gerçekleşen saldırı sonrasında hayat kısa sürede normale dönmüş, ancak yeni saldırılar olması ihtimaline karşı güvenlik önlemleri artırılmıştır. Bolu Mutasarrıfı Ali Osman Bey Dahiliye Nezareti'ne 19 Kasım 1914'te gönderdiği telgrafında nadiren de olsa Zonguldak'taki tepelerden geceleri elektrik feneriyle denize bazı işaretlerin gönderildiğine, takip edilmesine rağmen bu işi yapanların henüz yakalanamadığını belirtilmiştir. Ali Osman Bey bu haberleşmeyi Rus acentasından Petropovli, reji müdürü Yani ve birkaç arkadaşının gerçekleştirdiğini düşündüklerini, bu nedenle bu kişilerin Zonguldak'ta kalmalarının doğru

olmadığının da kaymakamlıkça bildirildiğini yazmıştır. Ayrıca silah kaçakçılığı yaparak seferberlik halini ihlal eden şüpheli davranışları ile kaymakamlıkça da tespit edilen Reji Müdürü Batos'un görevden alınarak yerine Bolu Merkez Reji Müdürü Salim Bey'in tayin edilmesi ve Yani, Petevolos ve arkadaşlarının Bolu'ya gönderilmesi için izin istenmiştir (BOA, DH.ŞFR, 449-23, R. 05-09-1330). Bolu Mutasarrıfı Ali Osman Bey, Dahiliye Nezareti'ne 20 Kasım 1914'te gönderdiği telgrafında 19 Kasım 1914'de çeşitli bölgelerden elektrik ışığıyla uluslararası harf işaretleriyle haberleşme yapıldığını ve bu hadiseyi Alman Bahriye Binbaşısı Firoz Beyle bizzat gözlemlediğini ve akşamları bu işi yapanları yakalamak için çeşitli bölgelerde gözlem memurları yerleştirildiğini bildirmiştir. Ayrıca bu suçlu işleyenleri yakalamayı başaran memurlara 100 lira ödül verilmesine karar verilmiştir (BOA, DH.ŞFR, 449-61, R. 07-09-1330). Hükümet yetkilileri Fransız reji müdürü Batos ve Rus acentesi Petro Pavlos ve arkadaşlarının elektrik ışığıyla haberleştiğinden şüpheleniyordu. Bunların yakalanması için soruşturmanın genişletilmesi ve suç yardımcı olabilecek aletlerin toplanması hatta bu şahısların Bolu'ya gönderilmesi düşünülmüştür (BOA, DH.EUM. 6.Şb, 2-3, H. 04-01-1333. Lef 3). Reji Müdürü Batos ile Fransız Jak'ın evinde 25 Kasım 1914 gece yarısından sonra Alman Firoz Bey'in de katılımı ile bir araştırma yapılmıştır. Jak'ın evinde yapılan aramada bir şey bulunamamış ancak Batos'un evinde birçok yazı, biri martin diğeri çakmaklı iki tüfek, bir adet brovnik revolveri çeşitli projeler, bazı aletler ile demir çubuklar bulunmuştur. Bunların önemli bir kısmı incelenmek üzere Zonguldak kaymakamlığına götürülmüştür (BOA, DH.EUM. 6.Şb, 2-3, H. 04-01-1333. Lef 1). Bolu Mutasarrıfı Ali Osman Bey 6 Aralık 1914'te Dahiliye Nezareti'ne yolladığı telgrafta; uzun zamandır hakkında kaçakçılık yaptığına dair iddialar olan Zonguldak reji müdürü Fransız Batos ve genel seferberliğin ardından Bartın ve İstanbul arasında sefer yaparken kanuna aykırı bir şekilde telsiz ve telgraf ile haberleşme yürüten Rus vapurlarının acentasından Petropovli'nin irtibat halinde olduğunu; ikilinin görüşmesinden duyulan şüphe üzerine geceleri gizli bir şekilde haberleşmeye başladıklarını ve bu durumun şüpheleri arttırdığı belirtmiştir. Bu iki şüphelinin aynı zamanda Zonguldak'ta buldukları esnada geceleri çevredeki tepeler çıkarak elektrik ışığıyla işaretler yolladıkları yönündeki tespitler de tekrarlanmıştır. Bu nedenle Bolu'ya gönderildikleri, ancak yapılan soruşturmanın ardından Petropavli hakkında bu yöndeki şüphelerin kalktığı, ancak Batos'un, yapılan soruşturma sonrası Etniki Eteryaya Cemiyeti ile güçlü bağlantısı olduğu Zonguldak Kaymakamlığı tarafından Bolu mutasarrıflığına bildirilmiştir (BOA, DH.ŞFR, 452-30, R. 23-09-1330).

Saldırı sonrası sadece asayiş önlemleri alınmamış aynı zamanda son saldırıda önemli bir sorun haline gelen haberleşme ile ilgili sorunlar da çözülmeye çalışılmıştır. Saldırıya açık olan telgrafhanenin daha güvenli olan bir yer olan Dr. Dupas'ın ? hastanesine taşınmış ve her ihtimale karşı Üzülmez mevkiine bir telgraf şubesi inşa edilmiş; ayrıca Fener mevkiinden liman ve hükümet dairesine bir telefon hattı çekilmiştir. Bunun yanında ajanlık faaliyetlerini engellemek için çalışmalar sürdürülmüştür. Zonguldak'ın doğusunda Fransız mahallesine 2 km mesafede inşa edilen, denize nazır çalılıklar arasına gizlenmiş ve yaklaşık iki ay önce inşa edilen kağır iki sütun Alman Binbaşısı Firoz Bey ile birlikte incelendiğinde, bunların telsiz ve telgraf cihazı için inşa edilen kaideler olduğu anlaşılmıştır. Bu kaidelerin kim tarafından yapıldığı ve kullanıldığını tespit etmek için araştırma başlatılmış, bölgeye gizli nöbetçiler yerleştirilmiştir (BOA, DH.EUM. 6.Şb, 2-3, H. 04-01-1333. Lef 2).

Saldırı esnasında görev yerlerini terk eden memurlar ile ilgili soruşturma devam etmiş, ancak savaş hali nedeniyle bu konuda çeşitli zorluklar çıkmıştır. Bolu Mutasarrıfı 24 Kasım 1914'te Dahiliye Nezareti'ne yolladığı telgrafta; saldırının tatil olan Cuma gününde gerçekleştiğine dikkat çekerek, bu esnada bazı memurların tatilden istifadeyle Zonguldak

dışında olduklarını, bunların soruşturma dışında tutulduğunu belirtmiştir. Dahiliye Nezareti'nin saldırı esnasında görev yerini terk eden ve terk etmeyen memurların listesine dair talebinin ise henüz kendilerine ulaşmadığını belirtmiştir. Ali Osman Bey liste ellerine ulaşmasa dahi şu anki halde saldırı başlar başlamaz kendilerini korumak için bazı memurların civar köylere kaçtığının tespit edildiğini, kaymakam, ikinci komiser Rasim Efendi ve iki polisin Üzülmüş mevkiine gittiği bilgisini tekrarlamıştır. Ali Osman Bey, Dahiliye Nezareti'nin 31 Ekim 1914'te verdiği talimat ve Kaymakam Besim Bey hakkında verilen emir gereği pek çok memurun görevden azli ve Divan-ı Harbe sevk edilmesi gerektiğini ancak bir çok memurun bu nedenle cezalandırılmasının üzerinde iyi düşünülmesi gereken bir konu olduğundan, uygulama da bazı tereddütler olduğu ve bu konuda gereken muamelenin açıkça belirtilmesini istenmiştir (BOA, DH.EUM. 5.Şb, 4-43, H. 09-01-1333. Lef 2). Bunun üzerine Ali Osman Bey'e verilen cevapta (Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'nden 10 Kasım 1914'te gönderilen yazı ile Bahriye Dairesi 1. Şube'den 9 Kasım 1914 tarihli yazılan yazıya verilen cevapta belirtildiği gibi) Kaymakam Besim Efendi'nin hemen azledilmesi ve Divan-ı Harbe sevk edilmesi, ayrıca tüm sınır bölgeler ile sahillerde meydan gelebilecek böyle bir saldırı esnasında askeri bir zorunluk veya üst amirinin talimatı olmadan görevinden ayrılan bütün memurlar hakkında aynı uygulamanın yapılması talimatı yinelenmiştir (BOA, DH.EUM. 5.Şb, 4-43, H. 09-01-1333. Lef 6). Kısa süre sonra Bolu Mutasarrıfı 27 Kasım 1914'te Dahiliye Nezaretine, Zonguldak'a Rus donanması tarafından yapılan saldırı esnasında görev yerinde kalan ve kaçan memurların listesini yollamıştır (BOA, DH.EUM. 5.Şb, 4-43, H. 09-01-1333. Lef 1).

Zonguldak'ın bombalanması Rus basınında da geniş yankı bulmuştur. Rus basınına göre Osmanlı Devleti'ne savaş ilan eden Rus Çar'ı II. Nikolay Aleksandroviç Romanov, bu saldırılar ile halka moral vermek ve güven tazelemek istiyordu. Rus donanmasının intikam aldığı ve Osmanlı Devleti'nin kömür temin etmesine engel olunduğunun propagandası Rus basınında bir süre devam etmiştir (Öztürk 2017: 111).

Zonguldak'a yönelik saldırı hafif hasarla atlatılmış, ancak, Osmanlı Devleti ile Rusya arasında doğuda çatışmaların başlaması üzerine Karadeniz, Kafkas Cephesi'nin ihtiyaçlarının karşılanması için daha önemli hale gelmiştir. Üstelik İstanbul'a gelen İngiliz kömürü savaşın başlaması ile kesilmiş, Zonguldak ve Ereğli'de çıkarılan kömür, İstanbul için neredeyse en önemli kaynak haline gelmiştir. Kömürün İstanbul'a taşınmasında ise en ciddi tehdit ve engeli Rus donanması oluşturmuyordu (Güven-Zenginbaş 2015: 745-746). Ruslar bu ilk saldırıların ardından donanmalarının Karadeniz sahillerine saldırarak üslerine geri dönmelerinin, Osmanlı Devleti'nin Karadeniz'deki faaliyetlerini engelleyemediğini anlamışlar ve Karadeniz'deki baskıyı arttırmak için Rus donanmasının sürekli açık denizde bulunmasına karar vermişlerdir. Karadeniz'de sürekli dolaşan Rus donanmasının temel hedeflerinden biri Zonguldak'tan kömür sevkiyatını engellemek olmuştur (Doğan 2017: 85-86).

6 Kasım 1914'te gerçekleşen saldırının ardından Yavuz zırhlısı İstanbul'dan Ereğli önlerine gelerek Zonguldak-İstanbul arasındaki kömür taşımacılığının sürmesini sağlamıştır; çünkü savaş boyunca İstanbul ve başta Yavuz ve Midilli olmak üzere donanmanın kömür ihtiyacının Zonguldak'tan sağlanması gerekiyordu. Savaş boyunca İstanbul'un temel ihtiyaçları ve donanma için Zonguldak'tan çıkan kömür hayati önem taşıyordu. Donanmaya ait savaş gemileri, Şirket-i Hayriye, İdare-i Mahsusa'ya bağlı yolcu gemileri, askeri ve özel fabrikalar, trenler, Silaharağa Elektrik Santrali'nin ihtiyacı olan kömürün önemli bir kısmı Zonguldak'tan sağlanıyordu. Rus saldırıları bu temel ihtiyaçların temininde ciddi aksaklıklara yol açmaktaydı. Üstelik Alman bir albay idaresinde kurulan Harp Kömür Merkezi üretimi arttıramamış, yıllık üretim 1875'teki üretim seviyesine kadar inmişti (Çavdar 2014: 99-100).

Rus donanmasının 6 Kasım 1914'te İstanbul'dan aldığı yük ile Trabzon'a giden Bezmialem, Bahriahmer ve Mithatpaşa gemilerini Zonguldak açıklarında batırması, aynı zamanda Osmanlı donanmasına Karadeniz'de ağır bir darbe vurması demektir. Kısa bir süre sonra Yavuz zırhlısının (26 Aralık 1914) İstanbul Boğazı önünde Rus mayınına çarparak hasar görmesi nedeniyle III. Ordu'nun Karadeniz üzerinden ikmal planı (Trabzon-Erzurum menzili hattından) istenilen verim alınamadı; bunun yerine Ulukışla-Kayseri-Sivas hattı ile Kafkas Cephesi desteklenmeye çalışıldı (Çelik 2016: 129-130).

4. 1915 Yılında Zonguldak'a Rusya Tarafından Yapılan Saldırıları

Zonguldak'a yaptığı ilk saldırıda nihai bir sonuç alamayan Rus donanması 1915'te tekrar Zonguldak'ı hedef olarak belirlemiştir. Henüz Zonguldak üzerine yapacağı saldırının hazırlıklarının tamamlanmamasına rağmen müttefiklerinin Çanakkale Boğazı'nı kuşattığı bir dönemde Rusya'nın onları rahatlatmak için Zonguldak'a saldırı düzenlemesi gerekiyordu. İngiltere ve Fransa, Rusya, Zonguldak'a saldırınca Osmanlı Devleti kendisi için hayati önem taşıyan kömür madenlerini ve nakliyatını korumak için Zonguldak ve çevresine kara ve topçu birlikleri yollamak zorunda kalacaktı. Böylece İngiltere ve Fransa'nın Çanakkale Boğazı'ndaki durumunda rahatlama olacağı düşünüyordu. (Doğan 2017: 85). Churchill, Çanakkale'ye yapılacak operasyonlar hakkında detayları Rusya Dışişleri Bakanı Sazonov ile operasyon öncesinde paylaştı. İngilizler mümkünse Türk donanmasını tamamen yok ederek Marmara Denizi'ne girecekti. Aynı anda Rusya'nın Karadeniz filosu elde edebileceği önemli kazanımlar için müttefikleri ile daha yakın işbirliği içinde operasyona destek olacaktı (Bobroff 2000: 211). İngiltere ve Fransa, Çanakkale'ye çıkarma yapma kararı alınca Rusya'dan, Türk tarafının güçlerinin bir kısmını kuzeye kaydırması için Boğaz'da bir şaşırtma hareketi yapmasını istediler. İtilaf Devletleri eğer Çanakkale'de başarılı olursa Ruslar ile birlikte İstanbul Boğazı'na bir saldırı düzenleyebilecekti. Bu amaca Çanakkale geçilmediği için ulaşamadı; ancak Çanakkale Savaşları devam ederken Rus filosunun Karadeniz'deki faaliyetleri arttı. Zonguldak'tan kömür taşıyan tüm gemilerin yok edilmesi için Ruslar ellerinden geleni yaptılar. Üstelik 1915 baharında donanmalarına yeni katılan İmperatritsa Mariya adlı dretnotlarla Ruslar daha da güçlendi. Tüm bunlara rağmen Ruslar, Türk donanmasının Karadeniz'deki faaliyetlerini tamamen engelleyemediler (Doğan 2017: 86). Şubat 1915'ten itibaren Osmanlı Devleti ile Rusya arasında Karadeniz'deki mücadelenin daha da hız kazandığı bir dönemde Midilli, Yalta gibi önemli Rus limanlarını bombalamayı başardı. İngiliz basını bazı aksaklıklara rağmen Yavuz ve Midilli ile desteklenen Osmanlı donanmasının Rusların Karadeniz'deki hareket alanını sınırladığı değerlendirmesini yapıyordu (Başkaya 2014: 88-89).

Rus donanmasının Zonguldak'a yönelik ikinci saldırısı 7 Mart 1915'te saat 5'e çeyrek kala gerçekleşmiştir. Zonguldak karşısında gelen ve büyüklü küçüklü toplam 23 parçandan oluşan Rus filosu toplam altı saat boyunca Zonguldak'ı yoğun bir şekilde ateş altına almıştır. Şiddetli bombardıman esnasında limanda demir atmış vaziyette bekleyen Osmanlı sancağı taşıyan 2000 tonluk bir vapur batmış, iki mavna, dört sandal, üç kayak iki kayıkhaneye hasar görmüştür. Ayrıca hükümet konağı, polis karakolu altı dükkan, bir kahvehane, dört han, seksen sekiz ev, Şirket-i Osmaniye'ye ait fabrika, fırın, müdüriyet ve makine daireleri, liman ve diğer memur yazıhaneleri, liman demirhanesi, hastane, mektep, marangozhane, tulumba dairesi, müstahdemlere ait beş ev, iki adet amele barakası hasar görmüştür. Daha yeni inşa edilen iskele mevkiindeki Zonguldak polis karakolu bitişiğindeki eve isabet eden bir merminin parçaları nedeniyle camları tamamen kırılmış, duvarlarında hafif hasarlar oluşmuş; içerdeki mefruşat ve perdelerle birlikte 500 kuruşluk zarar görmüştür (BOA, DH.EUM. 2.Şb.

5-96, H. 30-05-1333. Lef 3). Bolu mutasarrıflığından Dahiliye Nezaretine gönderilen bir raporda ise Rus donanmasının saldırısı esnasında on üç ev tamamen yıkıldığı altı ev bir dükkan ve bir otelin hasar gördüğü, ayrıca gayrimüslim bir vatandaşa ait kereste atölyesinde yangın çıktığı belirtilmiştir. Saldırı esnasında ayrıca pek çok maden direği de zarar görmüştür (BOA, DH. EUM. 5. Şb. 13-34, H. 25-07-1333. Lef 50, Aydın 2009: 573).

Saldırı ile ilgili Tanin gazetesinde yayınlanan resmi tebliğde Rus filosuna bağlı gemilerin Zonguldak, Kozlu ve Ereğli limanlarını bombaladığı, Zonguldak'ta Fransız hastanesi ile birlikte Fransız mahallesinde 15 evin hasar gördüğü açıklanmıştır. Bunun yanı sıra limanda bir Yunan vapuru batmıştır. Limana yapılan saldırı esnasında bir düşman torpidosunun limandaki bataryalar tarafından püskürtüldüğü bilgisi paylaşılmıştır. (Tanin, 10 Mart 1915).

Rus donanması Mart 1915'den sonra Karadeniz'deki operasyonlarda uçaklardan da yararlanmaya başlamıştır. Rus filosu hava destekli ilk kapsamlı operasyonunu 30 Mart 1915'te Zonguldak'a karşı gerçekleştirmiştir. Rusya'nın bu saldırısında hava gücünü sis nedeniyle etkin bir şekilde kullanamamış ancak deniz uçağı gemileri ile yaptıkları hava destekli saldırılar devam etmiştir. 6 Şubat 1916'da gerçekleşen saldırı daha öncekinden etkili olmuş ve Rus uçakları hedefleri daha net bir şekilde belirlemişlerdir (Santamaria 2016: 45-46). Osmanlı Devleti, Zonguldak-İstanbul güzergahını Rus deniz uçaklarından korumak için Zonguldak'a bir hava istasyonu kurmuş kısa süre sonra bu istasyonu Ereğli'ye taşıyarak Rus uçaklarının keşif ve saldırı amaçlı uçuşlarını engellemeye çalışmıştır (Darr 1998: 172).

Rusların 7 Mart 1915'te yaptığı saldırının hemen ardından hasar tespit çalışmaları başlamıştır. Zonguldak Komiser Muavini tarafından Bolu Merkez Memurluğuna 7 Mart 1915'te gönderilen bilgilere göre saldırıda toplam zarar 3 milyon kuruşa yakındır. Ancak henüz tam manasıyla hasar tespitini yapacak komisyon çalışmalarını bitirmemiştir. Çalışmanın sonunda hazırlanan raporun defter halinde mutasarrıflığa sunulmasına karar verilmiştir. Komiser Muavini, Zonguldak'taki fotoğrafçının alet edevat eksikliği nedeniyle, İstanbul'dan fotoğrafçı çağırıldığını ancak bu seferde fotoğrafların Türk kamuoyunda karamsarlığı arttıracığı düşüncesi ile bu işten askeri ve mülki amirlerin talimatı ile vazgeçildiğini; bu nedenle de komisyonun çalışmasının sonlandırılmasının uzadığını bildirmiştir. Telgrafta ayrıca bombardıman esnasında Zonguldak'ta Komiser Muavini Ahmet Bey'in annesinden başka ölüm olmadığı ve polis tarafından alınan önlemler sayesinde asayiş sorunu yaşanmadığı belirtilmiştir (BOA, DH.EUM. 2.Şb. 5-96, H. 30-05-1333. Lef 3).

Bolu Mutasarrıfı Ali Osman Bey ise 10 Mart 1915'te Dahiliye Nezaretine gönderdiği telgrafta Rus donanmasının saldırısı sonrası, evleri zarar gören fakir halkın barınma ihtiyaçları için 90 bin kuruşa ihtiyaç olduğu, bunun ancak 150 lirasının toplandığı ve çevre kazalardan bu yardımın toplanabilmesinin mümkün olmadığını belirtmiştir. Ali Osman Bey, Ereğli ve Zonguldak'taki hasarın karşılanması iskan ve işe sorunlarının çözülmesi için Dahiliye Nezareti'nden yardım istemiştir (BOA, DH.EUM. 3.ŞB, 4-39, H. 05-05-1333. Lef 4). Saldırının ardından evsiz kalanlar için yardım toplanmaya karar verilmiş; 150 lira ancak toplanabilmiştir. Daire-i Sadaret Umur-ı Mühimme Kalemi bu nedenle 15 Mart 1915'te Dahiliye, Hariciye ve Maliye Nezaretine yazarak, toplanan yardım hakkında bilgi vermiş; bu şartlar altında yakınlardaki kazalardan da toplanacak yardımın ihtiyacı karşılamasının pek mümkün görünmediğini; bundan dolayı ihtiyaç duyulan 100 bin kuruşun beklenti dışı masraflar kaleminden karşılanması talebinin Dahiliye Nezareti tarafından Meclis-i Vükela'da 12 Mart 1915'te taşındığı bilgisini vermiştir. Meclis-i Vükela, yardım talebini ve mevcut durumu kendine ileten bakanlıklara gönderdiği cevapta; İngiliz ve Fransız donanmalarının tahkim edilmemiş Türk limanlarına yapılan saldırılardan kaynaklanan zararın Osmanlı

Devleti'nde İngiliz ve Fransız sermayesi ile kurulan mali ve nafia kurumlarının hasılatından karşılanması yönünde Hariciye Nezaretinin aldığı kararı hatırlatmış; aynı uygulamanın Rusya için de yapılması ve Zonguldak'a yönelik saldırıda oluşan zararın, Rus sermayesi ile kurulan işletmelerin gelirlerinden ödenmesi istemiştir (BOA, BEO, 4343-325692, H. 28-04-1333., BOA, MV., 197-13, H. 01-05-1333). Dahiliye Nezareti bu karar üzerine Bolu Mutasarrıfına, meydana gelen zararın Rus maliye ve Nafia müesseselerinden karşılanacağını; bu nedenle bir hasar tespit komisyonu kurulmasını emretmiştir (BOA, DH.EUM. 3.Şb, 4-39, H. 05-05-1333. Lef 1). Bolu Polis Merkezi Memurluğu ise 15 Nisan 1915'te Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'ne gönderdiği yazıda; bombardıman esnasında görevini yaparken takdir ve taltife layık hizmet sunan memurların uygun bir şekilde ödüllendirilmesini istemiştir (BOA, DH.EUM. 2.Şb, 5-96, H. 30-05-1333. Lef 1).

Rus donanmasının ikinci büyük saldırısının ardından, bu defa Zonguldak'ın Ruslar tarafından işgal edileceğine dair haberler çıkmıştır. Mayıs 1915' in ilk günlerinde Sofya'daki Avusturya ateşemiliteri 90 ile 120 bin arasında bir Rus kuvvetinin on günden beri vapurlara bindirilmiş olarak işgal harekâtı için hazır bekletildiklerine dair istihbaratı Türk makamlarla paylaşmıştır (BOA, HR.SFR. 04, 405-11, M. 5-5-1915).

Rus donanmasına bağlı gemiler 13 Ağustos 1915'te Zonguldak limanına tekrar saldırmıştır. Bu bombardıman esnasında gümrük idaresine bağlı ambarda yangın çıkmış, ancak kısa sürede söndürülmüş, dalga kıranların iç kısmında yer alan Azel? römorkörü ile motorlu bir sandal batırılmıştır (BOA, DH.EUM.5.Şb. 16-1, H. 02-10-1333). 1915 yılında Rus donanmasının son büyük saldırısı 1 Ekim 1915'te gerçekleşmiştir. Zonguldak Kaymakamlığı'nın Dahiliye Nezaretine bildirdiğine göre; alaturka saat ile 8:30'da Rus donanmasına ait on iki geminin, Filyos önünde kereste yüklü bir kayığı batırdıktan sonra önce Kilimli'yi bombalamış ve burada maden idaresi ile bir ev zarar görmüştür. Kilimli'nin ardından Rus donanması Zonguldak önlerine gelerek şehri iki saat boyunca şiddetli bir şekilde bombalamıştır. Saldırı sonucunda Zonguldak limanında bulunan kömür yüklü bir vapurda yangın çıkmıştır. Çıkan yangın kısa sürede söndürülmesine rağmen vapurun bazı cepheleri ile telgraf cihazı zarar görmüştür. Saldırı esnasında liman mendireği önemli ölçüde zarar görmüş, limandaki kömür kayıklarından biri batmıştır. Zonguldak içinde ise yirmi sekiz ev, dört han, dört dükkan, iki meyhane, üç fırın harap olmuş, belediye dairesi, bir demir köprü ağır hasar almıştır. Ayrıca İskele Polis karakolu ile bir kilise tamamen yıkılmıştır. Zonguldak kaymakamı Rus donanmasının Şubat 1915'ten beri gerçekleşen en ağır saldırı olarak nitelendirdiği bu olay esnasında iki kişinin öldüğünü belirtmiştir (BOA, DH.EUM.5.Şb. 17-31, H. 22-11-1333. Lef 1). Rus donanması Zonguldak'ın ardından Kozlu tarafına doğru ilerlemiştir. Alaturka saat 4:20'de toplam 14 parçadan oluşan Rus donanması Kozlu bölgesini bombalamış saldırı esnasında bir ev, maden idaresine ait kereste ambarı, madenci Koviç? Efendinin yazıhanesi, madenci Hasan Ağanın yazıhanesi, madenci Rıza Bey'in evi zarar görmüş, olayda ölen olmamıştır (BOA, DH.EUM.5.Şb. 17-31, H. 22-11-1333).

Hükümet 1915'de yoğun bir şekilde Rus saldırısına uğrayınca, halkın mağduriyet ve zararının bir an önce giderilmesi için Karadeniz kıyısındaki şehirlere talimat göndererek, savaşın başından itibaren gerçekleşen saldırılarda meydana gelen hasarlarla ilgili detaylı rapor istemiştir (Öksüz 2008: 174-175). Bunun üzerine Bolu Mutasarrıfı Ali Osman Bey, Dahiliye Nezaretine 29 Temmuz 1915'te Rus donanmasının Bartın ve Zonguldak çevresinde savaşın başından beri yaptığı saldırılar neticesinde ortaya çıkan hasar hakkında dört defterden oluşan detaylı bir rapor yollamıştır. Ancak hazırlanan raporda tespiti yapacak uzman olmadığı için kömür ocaklarında meydana gelen hasar tespit edilememiştir (BOA, DH.EUM.5.Şb. 17-31, H. 22-11-1333. Lef 5). 5 Eylül 1915'te, Zonguldak'a Rus donanması tarafından 4 Temmuz

1915, 15 Temmuz 1915, 10 Ağustos 1915 tarihlerinde gerçekleştirilen saldırılarda meydana gelen hasar ile ilgili detaylı raporlar sunmuştur (BOA, DH. EUM.5.Şb. 17-31, H. 22-11-1333. Lef 2).

Rus donanması 1915'te Karadeniz'deki etkinliğini savaştığı diğer cephelere göre arttırmayı başarmış, üstelik yaptığı stratejik operasyonları en az kayıpla atlattı. Osmanlı Devleti'ne ait pek çok gemiyi batıran Ruslar, Zonguldak çevresinde denizaltılarla yürüttükleri operasyonlar ve batırdıkları gemilerle baskıyı daha da artırmışlardır. (Demchak 2016: 217). 1915 yılının sonunda Osmanlı Devleti'nin Karadeniz filosu önemli ölçüde zayıflamıştır. Zonguldak'tan kömür sevkiyatı, askeri gemiler ve büyük yük gemilerinin batırılması nedeniyle ciddi oranda azalmıştır. Kömür sevkiyatının azalması Osmanlı donanmasının operasyonel temposunun düşmesine neden olduğu gibi İstanbul'da ekonomik olarak ciddi zorluklar doğurmuştur. Tüm bu olumsuzluklara ve Osmanlı donanmasının operasyonel gücünü ciddi ölçüde kaybetmesine rağmen, Türk denizciler denizde yeni operasyonlar yapacak disiplini savaşa kadar korumuştur. Zonguldak yolu Osmanlı Devleti'nin Karadeniz filosu tarafından düşük kapasite de olsa savaşa kadar açık tutulmuş, yeterli yakıt, silah, yedek parça sahip olmayan Osmanlı donanması savaşçı ruhunu korumayı başarmıştır. Ruslar Karadeniz'de elde ettikleri üstünlüğe rağmen savaş alanında egemenliği sağlayamamışlar, savunmasız deniz ticaretini hedef almayı sürdürmüşlerdir. Bunun etkisi Zonguldak'ta belirgin bir şekilde görülmüş; kömür üretimi 1913'te 826.000 bin ton iken bu rakam 1918'de 186.000 bin tona kadar düşmüştür (Darr 1998: 257, 278).

SONUÇ

Osmanlı Devleti 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren üzerinde yoğun bir şekilde hissettiği Rusya baskısının ne kadar büyük bir tehlike olduğunu 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ve I. Dünya Savaşı esnasında acı bir şekilde tecrübe etmiştir. I. Dünya Savaşı'nda İtilaf Devletleri bloğuyla hareket eden Rusya'nın savaş içindeki en önemli hedefi Karadeniz'e ve İstanbul'a hakim olmaktır. Rusya bu amaca ulaşmak için yeterli olmayan donanması ile Karadeniz'de topyekun bir saldırı yapmak yerine, seçtiği stratejik hedeflere yönelik saldırılar düzenlemiştir. Zonguldak, savaşın başından itibaren Rusya'nın Karadeniz'deki en stratejik hedeflerinden biri olmuştur. Rusya, Zonguldak'ta kömür üretimini veya nakliyatını durdurursa Osmanlı Devleti'nin, savaş içindeki direncinin önemli ölçüde kırılacağını düşünüyordu. Çünkü savaşın başlaması ile birlikte İngiltere'den gelen kömürden mahrum kalan İstanbul ve donanmanın Zonguldak kömürüne bağlılığı artmıştı. Zonguldak'ta kömürün çıkmaması veya İstanbul'a gönderilememesi İstanbul'da ekonomik bir kaosun oluşmasına neden olacağı gibi, aynı zamanda kömürden mahrum kalan donanma, Karadeniz'de Rusya'ya karşı etkili operasyonlar yapamayacaktı. Rusya bu nedenle savaşın ilk iki yılında bütün imkanları ile Zonguldak'a saldırılar düzenlemiştir.

Rus donanmasının I. Dünya Savaşı'nda Karadeniz'de yürüttüğü ilk operasyon, aynı zamanda Osmanlı donanmasının Rus limanlarına yaptığı baskına misilleme olarak, Kasım 1914'te gerçekleşen Zonguldak bombardımanı, Rus donanmasının zayıflığını göstermiştir. Ciddi bir mal ve can kaybına yol açmayan bu saldırı Osmanlı Devleti'nin Zonguldak'ta yürüttüğü savaş hazırlıklarının da test edilmesi bakımından önemlidir. Rusların bu ilk saldırısında Zonguldak kaymakamının paniğe kapılarak makamını terk etmesi ile yaşanan kriz, diğer mülki ve askeri erkanın zamanında müdahalesi ile büyümeden önlenmiştir. Ayrıca savaşın başından itibaren ajanlık ve istihbaratı önlemeye yönelik alınan tedbirler, bu saldırı sonrası yeniden gözden geçirilmiş, Zonguldak'ta bulunan yabancı uyruklulara yönelik takibat

arttırılmıştır. Alınan tedbirler işe yaramış olmalı ki 1915'te düzenlenen saldırılarda Ruslar bölge hakkında havadan istihbarat toplama yöntemi izlemişlerdir.

Rus donanmasının 1915 baharından itibaren Zonguldak'a yaptığı saldırılar ise Çanakkale Cephesi'nde İngiltere ve Fransa'nın saldırıları ve Osmanlı ordusu tarafından planlanan Kafkas harekâtından ayrı düşünülemez. İtilaf Devletleri'nin 1915 yılında Çanakkale Boğazını aşarak İstanbul'u işgal etmek, böylece Osmanlı Devleti'ni savaş dışı bırakma planında yeni gemiler ile takviye edilmiş Rus donanmasına büyük görevler düşüyordu. Rus donanması bir taraftan 1914'te Karadeniz ve Zonguldak'a karşı yürüttüğü operasyonlardan daha kapsamlı operasyonlar yapacak, İstanbul'a kömür nakliyatını önleyecek, diğer taraftan kuzeyden İstanbul'u kuşatarak Çanakkale Boğazı'nı geçen müttefikleri ile savaşma direnci ortadan kalkan Osmanlı Devleti'nin başkenti İstanbul'u işgal edecekti. Rusya, İstanbul Boğazı'nı kuzeyden tıkamak için öncelikle Türk donanmasının hareketlerini kısıtlamalı ve en önemli yakıt tedarik merkezlerinden biri olan Zonguldak'taki kömür üretimini durdurmalıydı. Zonguldak'a yönelik Mart 1915'ten itibaren yoğunlaşan saldırıların en önemli sebebi bu plandı. 1915 yılında Karadeniz'e daha da güçlenmiş bir şekilde çıkan Rus donanması, Zonguldak'ta kömür üretimini ve nakliyesini tamamen durduramasa da önemli ölçüde azalmasını sağladı. Şehir bu saldırılardan ağır zarar gördü; bu zararın telafisi ve bölge halkının mağduriyetinin giderilmesi için yerel ölçekte başlatılan çalışmalar sonuç vermedi.

Zonguldak I. Dünya Savaşı'nda en fazla saldırıya uğrayan ve Rusya'nın stratejik bir hedef olarak seçtiği bölgedir. Rusya, savaş boyunca bazı girişimlerde bulunmakla birlikte bölgeyi işgal etmemiştir. Rusya'nın hedefi, bölgenin işgalinden ziyade kömür üretimi ve nakliyatını engellemektir. 1914-1915 yıllarında bu konuda yürüttüğü operasyonlarda önemli başarılar elde etmesine rağmen, üretime ve sevkiyata tamamen engel olamamıştır. 1916'dan itibaren Rusya'da artan iç karışıklıklar Rus ordusuna da sirayet etmiş; böylece Zonguldak üzerindeki baskı azalmıştır. Öte yandan Türk denizcilerinin savaşın sonuna kadar kıt imkanlarla, mücadelecı bir ruhla vatan savunmasını sürdürmeleri, Zonguldak'a yönelik saldırıların sonuçsuz kalmasını sağlamıştır.

KAYNAKÇA

a. Arşiv Belgeleri

- BOA, BEO, 4343-325692, H. 28-04-1333.
- BOA, MV., 197-13, H. 01-05-1333.
- BOA, BEO. 4311-323292, H.01-11-1332.
- BOA, BEO. 4313-323432, H. 09-11-1332.
- BOA, DH. EUM. 5. Şb. 3-40, H.19-12-1332.
- BOA, DH. EUM. 5. Şb. 13-34, H. 25-07-1333.
- BOA, DH.EUM. 2.Şb, 5-96, H. 30-05-1333.
- BOA, DH.EUM. 3.Şb, 4-39, H. 05-05-1333.
- BOA, DH.EUM. 5. Şb, 3-14, H. 19-12-1332.
- BOA, DH.EUM. 5.ŞB, 3-9, H. 17-12-1332.
- BOA, DH.EUM. 5.Şb, 4-43, H. 09-01-1333.
- BOA, DH.EUM. 5.ŞB, 7-28, H. 13-02-1333.
- BOA, DH.EUM. 6.Şb, 2-3, H. 04-01-1333.
- BOA, DH.EUM.5.Şb. 16-1, H. 02-10-1333.

- BOA, DH.EUM.5.Şb. 17-31, H. 22-11-1333.
BOA, DH.EUM.5.Şb. 3-13, H. 18-12-1332.
BOA, DH.İ.UM.EK. 72-44, H. 29-10-1332.
BOA, DH.ŞFR, 449-23, R. 05-09-1330.
BOA, DH.ŞFR, 449-61, R. 07-09-1330.
BOA, DH.ŞFR, 452-30, R. 23-09-1330.
BOA, DH.ŞFR. 44-138. H.22-10-1332.
BOA, DH.ŞFR. 46-216, H. 18-12-1332.
BOA, HR.SFR. 04, 405-11, M. 5-5-1915.

b. Gazeteler: Tanin, 10 Mart 1915.

c. Telif Ve Tetkik Eserler

- Agata, M. (1993). *The Eastern Question In Russian Politics: Interplay Of Diplomacy, Opinion And Interest, 1905-1917*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Connecticut: Yale University.
- Aksakal, M. (2003). *Defending The Nation: The German-Ottoman Alliance Of 1914 And The Ottoman Decision For War*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Princeton University.
- Aydın, M. (2009). Rusya'nın Çanakkale İttikamı Karadeniz Bombardımanı. *Uluslararası Giresun Ve Karadeniz Sosyal Bilimler Sempozyumu (9-11 Ekim 2008)*, C. I, Ankara: Giresun Belediyesi.
- Bal, A. K. (2011). Trabzon'un Rus Donanmasıyla Bombardımanı Ve Bombardımanın Trabzon'a Etkileri (1914-1916). *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XXVII (81), 545-576.
- Başkaya, M. (2014). İngiliz Basımına Göre Birinci Dünya Savaşı'nda Trabzon'da Rus İşgali. *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*. 9 (17), 85-100.
- Bobroff, R. (2000) *Roads To Glory? Sergei D. Sazonov, The Turkish Straits, And Russian Foreign Policy, 1910-1916*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Duke University.
- Çatma, E. (2017). *Zonguldak Taşkömürü Havzası Tarihi Ereğli Maden-İ Hümayun İkinci Kitap (1865-1908)*. Ankara: Yorum Matbaacılık.
- Çavdar, N. (2014). Birinci Dünya Harbi Sonunda İstanbul'da Kömür Kıtlığı Ve Buna Bağlı Sıkıntılara Çözüm Arayışları. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 30 (289), 95-130.
- Çavdar, T. (1970). *Osmanlıların Yarı Sömürge Oluşu*. Ankara: Ant Yayınları.
- Çelik, R.(2016). Karadeniz'de Casusluk Faaliyetleri (1914-1918). *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, (50), 125-138.
- Çiladır, S. (1970). *Zonguldak Havzasında Emperyalizm 1848-1940*. Ankara: Aydınlik Yayınları.
- Darr, K. W. A. (1998). *The Ottoman Navy 1900-1918 A Study Of The Material Personnel And Professional Development Of The Ottoman Navy From 1900 Through The Italian, Balkan And First World Wars*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kentucky: University Of Louisville.
- Demchak, T. E., (2016). *Reform, Foreign Technology And Leadership In The Russian Imperial And Soviet Navies 1881-1941*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Kansas. Kansas State University.

- Doğan, Ş. (2017). I. Dünya Savaşı'nda Rusya'nın Karadeniz Politikası Ve Rus Karadeniz Filosu. M. Okur, B. Güneş, Ü. Köksal (Ed.) *I. Dünya Savaşı'nda Karadeniz Ve Kafkasya Askeri, Siyasi Ve Sosyal Gelişmeler* (S.62-98) İçinde. Trabzon: Ktü Yayınları.
- Eldem, V. (1970). *Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*. Ankara: İş Bankası.
- Gafarov, V. (2016). Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Rus Esirlerin Tutuldukları Osmanlı Kampları Ve Yozgat Üsera Garnizonu. *I. Uluslararası Bozok Sempozyumu Bildiri Kitabı* C.2, 5-7 Mayıs 2016, Yozgat: Ss.122-131
- Genç, H. (2012). Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Zonguldak'ta Nüfus, Ticaret Ve Sanayi (1920-1932). *Uluslararası Yönetim İktisat Ve İşletme Dergisi*, 6(12), 137-152.
- Güven, C., Zenginbaş, M. (2015). *Kafkas Cephesi'nin Karadeniz'den Takviyesine İlk Darbe: Rus Filosu Tarafından Zonguldak Bombardımanı Ve Askerî Nakliye Gemilerinin Batırılması Hadisesi*. Yeni Türkiye, 21 (73). 745-755. S. 747-748.
- Güven, T. (2014). *Zonguldak Kozlu'da Kömür Madenciligi: İşletmecilik Ve Çalışma Hayatı (1848-1921)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Zonguldak, Bülent Ecevit Üniversitesi.
- Köse, O. (1998). Rusların Samsun'u Bombardımanı (1915). *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11 (1), 142-159.
- Öksüz, Öksüz, H. (2008). I. Dünya Savaşı Sırasında Rus Donanmasının Karadeniz Limanlarını Bombalaması. E. Causevic, N. Moacanin, V. Kursar (Ed.). *Perspectives On Ottoman Studies Papers From The 18th Symposium Of The International Committee Of Pre-Ottoman And Ottoman Studies (Ciepo)* At The University Of Zagreb 2008, Münster: Lit.
- Özeken, A. A. (1943). Ereğli Kömür Havzası Tarihi Üzerine Bir Deneme. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 9 (3-4), 516-563.
- Öztürk, M. (2017). Petrograd Basınında Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na Katılması. M. Okur, B. Güneş, Ü. Köksal (Ed.) *I. Dünya Savaşı'nda Karadeniz Ve Kafkasya Askeri, Siyasi Ve Sosyal Gelişmeler* (S.99-129) İçinde. Trabzon: Ktü Yayınları.
- Pamuk, Ş. (2008). *Osmanlıdan Cumhuriyete Küreselleşme, İktisat Politikaları Ve Büyüme*, Seçme Eserleri-Iı. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
- Santamaría, R.T. (2016). *The Imperial Russian Navy In The First World War: The Myth And The Reality*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Brandeis University.
- Sarıkoçuncu, A. (1993). Emperyalizm Ve Zonguldak Kömür Havzası. *Osmanlı Tarihi Araştırma Ve Uygulama Merkezi Dergisi* Otam, 4 (04).
- Tak, İ. (2001). Osmanlı Döneminde Ereğli Kömür Madenlerinde Faaliyet Gösteren Şirketler. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 18. S. 253-257.
- Tuna, O., Ünlü, M. (2017). I.Dünya Savaşı'nın Başlarında Batum Limanı'nın Stratejik Önemi Ve Osmanlı Donanmasının Batum Limanı'nı Bombalaması. M. Okur, B. Güneş, Ü. Köksal (Ed.) *I. Dünya Savaşı'nda Karadeniz Ve Kafkasya Askeri, Siyasi Ve Sosyal Gelişmeler* (S.263-283) İçinde. Trabzon: Ktü Yayınları. S.267-269
- Tunaboylu, İ. (2015). Tarihin Son Dretnotu: Yavuz (Goeben). *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic*, 10 (1), P. 771-802.

I. Dünya Savaşı'nda Rusya'nın Zonguldak'a Yönelik Saldirileri (1914-1915)

Ünal, T. Ve Özdemir, D. (2014). Ekonomik Coğrafya Açısından Bir Araştırma: Zonguldak Maden Kömürü Havzasında Yabancı İşçiler. *Nwsa-Nature Sciences*, 9 (4), 1-20.